

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

АФАНАСЬЄВА МАР'ЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.84 (477)

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук

Одеса - 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного права Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ОРЗІХ Марко Пилипович,
Одеська національна юридична академія,
проректор з міжнародних зв'язків

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ФРИЦЬКИЙ Олег Федорович,
Юридична академія Міністерства внутрішніх
справ України, професор кафедри
конституційного права

кандидат юридичних наук
СТАВНІЙЧУК Марина Іванівна,
член Центральної виборчої комісії України

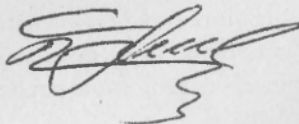
Провідна установа: Інститут держави і права імені В.М. Корецького
НАН України, відділ конституційного права
та місцевого самоврядування (м. Київ).

Захист відбудеться “04” листопада 2004 року о 12 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д.41.086.01 Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “20” лютого 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перехід від жорстко спланованої організації суспільства та особистої життєдіяльності до заснованої на економічній і політичній свободі, ініціативі та відповідальності людини, що здійснюється в Україні, обумовив пошук нових форм і способів суспільної організації. Як альтернатива адміністративно-командному підходу визначився соціально-технологічний підхід, спрямований на розробку і впровадження в соціальну практику науково обумовлених, послідовно здійснюваних прийомів та засобів оптимізації соціальної діяльності. При такому підході акцент зміщується на вибір способів та прийомів отримання проміжних та кінцевих результатів соціальної діяльності. Сфера використання соціально-технологічного підходу виявилася досить широкою, включаючи його застосування у політико-правових процесах, зокрема, при волевиявленні громадян.

Характер політичного життя, що змінився – виникнення гострої конкуренції між окремими кандидатами, політичними партіями і блоками на виборах і характерні риси процесу організації і проведення виборчих кампаній, які являють собою певну послідовність операцій, актуалізували проблему технологізації виборчих кампаній. Сучасні виборчі кампанії в Україні характеризуються як складний, заздалегідь спланований процес, який обумовлює прагнення їхніх суб'єктів до раціоналізації своїх дій. У виборчих кампаніях на перше місце виступає не “хто”, “що” (кандидат, передвиборча програма і т. ін.), а “як”, тобто сукупність прийомів і способів їхніх практичної організації і проведення. Ускладнення змісту виборчих кампаній і технологій їхньої організації та проведення викликає необхідність детального вивчення цих процесів.

Вихідним і визначальним критерієм розробки і використання технологій у виборчій практиці повинні бути їхня відповідність демократичним принципам, морально-етичним нормам, спрямованість на забезпечення реалізації основних політичних прав і свобод громадян, суворе дотримання правових приписів, оскільки використання технологій, які не відповідають зазначеним критеріям, веде до руйнування демократичного правопорядку.

Незважаючи на те, що процес організації і проведення виборчих кампаній в Україні на законодавчому рівні відносно врегульований, проблема використання технологій, які не відповідають демократичним принципам проведення виборів та морально-етичним нормам, залишається актуальною. Це обумовлено не тільки інтенсивною динамікою інституціональної еволюції виборчих технологій і нестабільним виборчим законодавством, але і специфікою такого нового для України явища як виборчі технології.

Конституційно-правове забезпечення використання виборчих технологій є одним із вирішальних факторів для подальшого розвитку демократичних виборів в Україні. Як не парадоксально на перший погляд,

найчастіше саме наявність вад у законодавстві і його недосконалість стають “благодатним ґрунтом” для проектування і впровадження нелегітимних технологій як окремими кандидатами на виборні посади, так і політичними партіями (блоками). Про це наочно свідчить наведений, як приклад, досвід вітчизняної і зарубіжної виборчої практики.

Президентом України в якості однієї з головних складових політичної реформи визначена реформа виборчого законодавства, результатом якої повинна стати пропорційна система, але європейського зразка. Для створення діючого бар’єра на шляху нелегальних і нелегітимних виборчих технологій одного впровадження пропорційної виборчої системи недостатньо. Реформа виборчого законодавства необхідна не тільки в частині зміни виду виборчої системи, але й у частині процесуальної технології реалізації виборчого законодавства. Не менш важливим уявляється також підвищення електорально-правової культури суб’єктів і учасників виборчого процесу.

Незважаючи на широкий інтерес до проблеми технологізації виборів з боку представників різних наук та політичних діячів для вітчизняної юридичної науки та практики тема виборчих технологій та їхнього конституційно-правового забезпечення є практично новою і маловивченою, про що свідчить відсутність монографічних робіт і дисертаційних досліджень з даної проблематики.

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних вчених з питань виборчого процесу: М.О. Баймуратова, С.В. Ківалова, В.В. Копейчикова, О.Г. Мурашина, А.В. Нельги, М.П. Орзіха, В.Ф. Погорілка, П.М. Рабіновича, Ю.Н. Тоди́ки, В.М. Шаповала, О.Ф.Фрицького; В.М. Кампо, М. І. Корнієнко, В.Ю. Кравченко, М.І. Ставні́йчук; російських вчених конституціоналістів: М.В. Баглая, Ю.А. Веденєєва, А.В. Зинов’єва, О.В. Іванченко, В. І. Лисенко, А.І. Кіма, С.Д. Князева, В.Е. Чіркiна, Л.М. Ентiна; роботи українських вчених-політологів, соціологів, психологів, присвячені окремим аспектам технологізації виборів: В.М. Бебіка, К.А. Ващенко, В.Я. Матвієнка, А.М. Пойченка, В.А. Полторака, Г.Г. Почепцова, Н.В. Томенка; зарубіжних дослідників теорії держави і права, істориків, політологів, соціологів, зокрема: Р. Абромсона, Дж. Алдріха, С.С. Алексєєва, В.Г. Афанасьєва, Д.І. Видріна, Г.Т. Галієва, А.Ю. Горчевой, А.А. Джабасова, В.С. Дудченка, Л.Я. Дятченко, К.С. Жукова, А.Д.Карнишева, Р. Катца, А.И. Ковлера, О.П. Кудінова, А.А. Максимова, Е.Б. Малкіна, В. Маркевіча, В. Міллера, Д. Роду, Д. Сарторі, Д. Стоукса, Е. Б. Сучкова, С.М. Тучкова, С. А. Фасра.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках загальної проблеми, яка розробляється вченими Одеської національної юридичної академії “Проблеми розвитку держави і права України в умовах ринкових відносин” (державний реєстраційний номер 0101U0001195), та як органічна частина плану наукових досліджень кафедри конституційного права ОНЮА: “Сучасний етап конституційної реформи в Україні”.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є аналіз конституційно-правового забезпечення виборчих технологій в Україні і вироблення практичних рекомендацій з удосконалення виборчого законодавства України.

Для реалізації поставленої мети, не претендуючи на вичерпне і безперечне висвітлення всіх аспектів цієї проблеми, визначені такі завдання:

- проаналізувати тенденцію застосування технологій у соціальній сфері;
- сформулювати власне визначення поняття “виборчі технології” на основі аналізу визначень, представлених у науковій літературі;
- класифікувати виборчі технології за різних підстав;
- проаналізувати поняття, структуру і стадії виборчої кампанії кандидата на виборну посаду, політичної партії, виборчого блоку партій, виходячи з положень, сформульованих у науковій літературі;
- дослідити концептуальні положення правового забезпечення виборчих технологій, розмежувавши аналіз правового регулювання і правового забезпечення;
- проаналізувати конституційно-правове забезпечення виборчих технологій на окремих стадіях виборчих кампаній в Україні з використанням досвіду вітчизняної виборчої практики;
- розробити пропозиції з конституційно-правового забезпечення проектування і застосування виборчих технологій в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у процесі застосування прийомів і способів впливу на волевиявлення виборців та результати виборів у ході підготовки, організації і проведення виборчих кампаній в Україні.

Предметом дослідження виступає конституційно-правове забезпечення застосування виборчих технологій у ході підготовки, організації і проведення виборчих кампаній в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складає загальнонауковий метод діалектики, який дозволяє розглянути динаміку таких соціальних процесів, як становлення та розвиток соціальних технологій, динаміка виборчих кампаній, зв'язок конституційно-правового забезпечення з виборчою практикою тощо. Діалектичний підхід обумовив розгляд виборчих технологій у розвитку, в органічному зв'язку з політичними, економічними, соціальними, культурними та іншими процесами, які відбуваються у суспільстві. Саме такий підхід дозволив виявити та вирішити конституційно-правові проблеми виборчої практики, розкрити діалектичну єдність та детермінованість загальних процесів формування демократичної виборчої системи в Україні.

Діалектична методологія дослідження потребує підходити до будь-якого явища як до системи. Тому важливого значення набув метод системного аналізу, який дав змогу розглядати виборчу кампанію та виборчі

технології у сукупності соціальних зв'язків, виявити ціле та його частини, вивчити окремі елементи в системі. Так, аналіз структури виборчої кампанії дозволив визначити, що вона є цілісною системою, складовими елементами якої є суб'єктно-об'єктний, технічний та технологічний елементи.

У дисертації, при вивченні конституційно-правового забезпечення виборчих технологій в Україні у порівнянні з аналогічними явищами та процесами в інших країнах, використовується метод порівняльно-правового аналізу. Цей метод дозволив знайти нові механізми, виявити тенденції розвитку виборчого законодавства з урахуванням їх національних та історичних особливостей.

Широко використовується також метод логічного аналізу, що обумовлено самою природою юриспруденції. За допомогою цього методу вирішуються питання можливості та специфіки використання технологій у соціальній сфері, класифікації виборчих технологій, дослідження окремих видів виборчих технологій.

Здійснення аналізу соціальних політико-правових явищ неможливе без використання соціологічних методів. Використовуючи метод організаційно-та нормативно-правового проектування, аналізуються можливі наслідки регулювання виборчих технологій тими чи іншими правовими засобами.

Названі та деякі інші методи наукового пізнання у сукупності дали можливість уявити різні сторони виборчо-правової дійсності. Застосування різноманітних методологічних засобів дозволило всебічно дослідити виборчо-правову реальність, простежити вплив конституційних норм, міжнародно-правових та локальних актів на соціальну практику.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що вперше в Україні зроблена спроба комплексного і цілісного наукового дослідження прийомів і способів впливу на волевиявлення виборців та результат виборів у ході підготовки, організації і проведення виборчих кампаній в Україні, теоретичних і практичних проблем їхнього конституційно-правового забезпечення.

Наукова новизна відображається у наступних положеннях, що виносяться на захист:

- обґрунтована доцільність та перспективність використання соціальних технологій у виборчій практиці з урахуванням людського фактору, різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків політико-правових явищ, інваріантності і природності їхніх змін;
- сформульоване і змістовно обґрунтоване авторське визначення поняття “виборча кампанія кандидата на виборну посаду, політичної партії, виборчого блоку”;
- досліджені організаційно-агітаційні заходи, що проводяться в рамках виборчих кампаній з виокремленням часових меж виборчої кампанії кандидата на виборну посаду, політичної партії, виборчого блоку;

- надані додаткові обґрунтування необхідності, з урахуванням змісту обраної для дослідження проблеми, законодавчого розмежування суб'єктів та учасників виборчого процесу, а також обґрунтована необхідність розширення законодавчого кола учасників;
- сформульовано авторське визначення поняття “виборчі технології” і вперше визначене їхнє місце в структурі виборчої кампанії у результаті критичного аналізу публіцистичної, наукової літератури та виборчої практики;
- вперше здійснений комплексний аналіз концептуальних положень правового впливу і правового регулювання виборчих технологій;
- вперше на підставі узагальнення виборчої практики та аналізу законодавства України виявлені особливості розробки та застосування виборчих технологій на окремих стадіях виборчих кампаній в Україні.

Наукове та практичне значення результатів дослідження. Наукове значення дисертації полягає в тому, що її положення є певним внеском у вивчення конституційно-правового забезпечення виборчих технологій на сучасному етапі.

Практичне значення дисертаційного дослідження і сформульованих висновків та пропозицій полягає в тому, що вони можуть бути використані у процесі удосконалення виборчого законодавства України і при визначенні тенденцій його майбутнього розвитку.

Теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції, викладені в дисертації, можуть служити матеріалом для подальших наукових досліджень і дискусій. Їх також можна застосовувати у навчальному процесі при викладанні таких предметів як: “Конституційне право України”, “Конституційно-процесуальне право України”, “Виборчий процес в Україні”, а також при розробці відповідних курсів лекцій, навчальних посібників і підручників. Низка положень і висновків дисертації мають дискусійний характер і можуть служити матеріалом для подальших наукових досліджень.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладені у доповіді, яка була представлена на міжнародній науково-практичній конференції “Парламентаризм в Україні: теорія і практика” (Київ, 26 червня 2002 р.). Окремі положення дисертаційного дослідження доповідалися на міжнародній науково-практичній конференції “Вибори і референдуми в Україні: законодавче забезпечення проблеми реалізації та шляхи вдосконалення” (Київ, 13-15 листопада 2002 р.), апробовані на науково-практичній конференції “Гарантії виборчих прав громадян та демократичного характеру управління виборчим процесом” (Київ, 24 червня 2003 р.).

У 2002 і 2003 рр. деякі аспекти дисертації знайшли своє відображення у роботах, які брали участь у Всеукраїнському конкурсі на кращу наукову працю серед студентів і аспірантів вищих навчальних закладів з питань виборів і референдумів. Робота, що представлена на конкурс 2002 р., відзначена

конкурсною комісією за високий науковий рівень (Доповнення № 2 до Наказу Міністерства освіти і науки України № 360 від 18 червня 2002 р.).

Тези дисертації доповідалися на 4-й (56-й), 5-й (57-й) і 6-й (58-й) звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської національної юридичної академії, а також використані при обговоренні на кафедрі конституційного права і кафедрі адміністративного права ОНЮА проекту Кодексу законів про місцеве самоврядування в Україні (Юридичний вісник. – 2001. – № 2.)

Публікації. На основі матеріалів дисертації опубліковано 4 статті, 3 з яких у журналах і збірниках наукових робіт, що включені у відповідні переліки ВАК України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 203 сторінки; у тому числі 18 сторінок – список використаних джерел, що вміщує 171 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт та предмет, мета і завдання дослідження, висвітлені методологічна, теоретична, нормативна бази, формулюються головні положення, які виносяться на захист, розкрито наукову новизну, науково-практичне значення роботи, охарактеризовано апробацію результатів дослідження.

Розділ 1 “Теоретико-правові основи виборчих технологій” містить чотири підрозділи.

У підрозділі 1.1. **“Зміст та значення технологій у соціальній сфері”** розглядаються причини впровадження виробничого за природою поняття технологій у соціальну сферу. Простежується процес становлення та розвитку вітчизняного та зарубіжного наукового досвіду щодо технологізації соціальних процесів. Обґрунтовується висновок про перспективність застосування технологізації як способу практичної реалізації соціальних процесів, але за умови врахування особливостей сфери застосування, варіабельності умов соціальної діяльності та людського фактору. У підрозділі розкриваються мета, значення та завдання технологізації соціальної сфери.

Здійснений критичний аналіз представлених у науковій літературі визначень поняття “соціальна технологія”, яке розуміється принаймні у двох значеннях: як засіб соціального пізнання та як засіб соціального перетворення.

Визначається місце технологій у соціальному процесі, при цьому робиться припущення, що технологія відповідає на питання “як”, “яким чином” діє суб'єкт соціального процесу, як він впливає на об'єкт для досягнення поставленої мети.

Здійснено порівняльний аналіз понять, близьких за природою до поняття “соціальна технологія”, висвітлено специфіку останнього й обумовлено можливість його застосування в різних соціальних сферах, у тому числі у політичній та сфері реалізації виборчих суб’єктивних прав.

У дисертації розглядаються тенденції розвитку виборчої практики, серед яких основну увагу приділено тенденції технологізації. Обґрунтовано спростовується існуюча точка зору щодо спрямованості технологій на інструменталізацію виборів та, як наслідок, втрату ними соціально-політичного змісту.

У підрозділі 1.2. “Політико-правові процеси як сфера технологізації” обґрунтовано необхідність глибокого пізнання сфери застосування соціальних технологій, у зв’язку з чим здійснено аналіз змістовно-сутнісної та формально-технологічної сторони виборів з урахуванням політичних, соціальних та правових особливостей цього процесу. У межах розгляду формально-технологічної сторони досліджено наведені у вітчизняних науці та законодавстві визначення поняття виборчого процесу. Стосовно законодавчого визначення наводиться висновок про необхідність розширення його часових меж.

Як складова частина виборчого процесу виокремлюються виборчі кампанії кандидатів на виборні посади, політичних партій та виборчих блоків партій. Завдяки аналізу застосування поняття виборчих кампаній у вітчизняному виборчому законодавстві стали явними вади та колізійність його правового регулювання, що обумовлене, насамперед, відсутністю його законодавчого визначення. Зроблено спробу сформулювати особисте визначення поняття “виборча кампанія кандидата на виборну посаду, політичної партії, виборчого блоку партій” та обґрунтована пропозиція про доцільність його законодавчого закріплення. Зроблено припущення про доцільність уніфікованого законодавчого закріплення часових меж проведення виборчих кампаній.

Структурний аналіз виборчих кампаній привів до виділення суб’єктно-об’єктної, технічної та технологічної складових. При розгляді суб’єктно-об’єктної складової обґрунтовується необхідність розмежування понять та правових статусів суб’єктів та учасників виборчого процесу в цілому та виборчих кампаній, зокрема, а також необхідність розширення передбаченого законодавством кола учасників виборчих кампаній. Як об’єкт впливу суб’єктів виборчої кампанії визначається волевиявлення виборців та результат виборів. Розглядаються природа та зміст технічної складової виборчих кампаній. Висновки дослідження ґрунтуються на тому, що технологічна складова виборчої кампанії містить у собі певну сукупність послідовно здійснюваних прийомів та способів її практичної реалізації, тобто виборчих технологій.

У підрозділі 1.3. “Поняття та класифікація виборчих технологій”

досліджується ступінь наукової розробленості вітчизняними та зарубіжними вченими проблеми визначення поняття виборчих технологій. В юридичних джерелах це питання висвітлювалося лише фрагментарно. У дисертації зроблено спробу сформулювати визначення виборчих технологій як сукупності прийомів і способів впливу на волевиявлення виборців та результат виборів, які застосовуються при підготовці, організації та проведенні виборчих кампаній з метою досягнення на виборах заданого політичного результату. Стверджується, що в демократичній державі виборчі технології повинні бути засновані на відкритій, конкурентній боротьбі політичних сил і забезпечувати вільне політичне волевиявлення громадян. В роботі також визначаються місце та роль виборчих технологій у виборчій кампанії, доводиться можливість класифікації виборчих технологій за різними ознаками.

З правової точки зору найбільш прийнятною виявилася класифікація за критерієм відповідності виборчих технологій загальним демократичним принципам організації та проведення виборів, правовим нормам, нормам суспільної моралі, політичній етиці відповідно на: легальні, нелегітимні та нелегальні виборчі технології.

Констатується широке використання у вітчизняній виборчій практиці нелегітимних та нелегальних технологій, аналізуються причини виникнення цього негативного явища в Україні.

У підрозділі 1.4. **“Концептуальні положення правового забезпечення виборчих технологій”** виборчі технології розглядаються як система суспільних відносин, які виникають у процесі впливу суб’єктів виборчих кампаній на об’єкт з метою досягнення заданого політичного результату, та мають організаційний характер. Таке визначення виборчих технологій дало змогу розкрити співвідношення виборчих технологій з правом, проаналізувати особливості їх конституційно-правового забезпечення. Приділена увага окремо правовому регулюванню та правовому впливові.

Розкриваються поняття та значення правового регулювання, завдяки якому виборчі технології, які відповідають демократичним принципам та об’єктивно потребують правового регулювання, наділяються такими якостями, як: обов’язковість, формальна визначеність та забезпеченість державним примусом. Обґрунтовується висновок про те, що організаційний характер суспільних відносин, які розглядаються, визначає їх регулювання процесуальними нормами, а сфера їх виникнення, а саме реалізація виборчих прав – регулювання конституційними нормами. На підставі здійсненого наукового аналізу наводяться докази взаємозалежності видів виборчих технологій та засобів їх правового регулювання.

У досліджені охарактеризоване правове регулювання виборчих

технологій, яке здійснюється за допомогою забороняючих, зобов'язуючих та уповноважуючих конституційно-процесуальних норм. Крім того, розглянуто становище виборчого законодавства України в частині регулювання виборчих технологій, відзначені існуючі проблеми та перспективи його змістовного розвитку.

Окремому аналізу піддане забезпечення виборчих технологій, які знаходяться поза сферою правової регламентації і регулюються, насамперед, соціальними нормами неправового характеру, але знаходяться під правовим впливом. У дослідженні наводяться визначення поняття правового впливу та його характерних рис.

Відзначається значимість правової культури суб'єктів та учасників виборчого процесу, так званої електорально-правової культури, наголошується на тому, що її високий рівень – це важлива умова функціонування демократичної системи та повної реалізації виборчих прав громадян.

Розділ 2 “Конституційно-правове забезпечення виборчих технологій на окремих стадіях виборчих кампаній” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. “Конституційно-правовий вплив на виборчі технології на попередній стадії виборчих кампаній” розглядаються проблеми конституційно-правового забезпечення виборчих технологій, які використовуються на попередній стадії виборчих кампаній у широкому розумінні. Проаналізовані точки зору щодо природи прийомів та способів впливу на волевиявлення виборців та результат виборів, які застосовуються на попередній стадії. Наводяться докази можливості розгляду їх саме як виборчих технологій підготовки виборчих кампаній. Обґрунтовується припущення щодо переважно адміністративного характеру нелегальних та нелегітимних виборчих технологій цієї стадії.

Однією з визначальних рис вітчизняної виборчої практики називається маніпуляційний вплив на виборче законодавство, завдяки якому політичні партії та народні депутати намагаються передбачити законодавчі переваги з метою використання юридичних процедур всупереч їх прямому призначенню.

Дослідивши визначення та види виборчих систем, особливості взаємодії виборчої та політичної систем, робиться висновок, що, в залежності від використання тієї чи іншої виборчої системи за умови тих самих суб'єктів (учасників) виборчого процесу результат виборів може бути різним. Отже, збереження чи зміна виборчої системи можуть бути продиктовані не тільки прагненням до удосконалення виборчого законодавства, але й отриманням вигоди для певних політичних сил.

Як самостійний напрямок попередньої законотворчої підготовки проведення виборчих кампаній виокремлюється маніпулювання термінами проведення виборів у відповідності до інтересів тієї чи іншої політичної партії, кандидата.

Обґрунтовується можливість використання політичними партіями та народними депутатами технології маніпулювання складом суб'єктів виборчого процесу за допомогою законодавчого встановлення додаткових дискримінаційних умов та обмежень реалізації як пасивного, так і активного виборчого права.

На прикладі зарубіжної виборчої практики досліджується технологія маніпуляційного впливу на волевиявлення виборців та результат виборів, заснована на принципові прямого та непрямого виборчого права.

Розгляд просторової організації виборів і забезпечення рівного виборчого права в Україні дав змогу відзначити їх недостатнє правове регулювання, що є підставою для проектування та впровадження у виборчу практику нелегітимних виборчих технологій, заснованих, наприклад, на принципові “джеррмендеринга”. На підставі аналізу практики та законодавчого забезпечення процедури нарізки виборчих округів пропонуються можливі варіанти їхнього вдосконалення та розв’язання проблемних питань.

Досліджуються технології впливу на результати виборів за допомогою стимулювання переміщення на період виборів груп виборців з території одного виборчого округу на територію іншого, яке не обумовлене об’єктивними причинами. Предметом окремого аналізу стали технології маніпулювання нормою явки на вибори.

У дисертації розглянуто правове регулювання процедури формування виборчих окружних та дільничних комісій та їх керівництва, що наочно висвітило вади та колізійність правового забезпечення. Це дає змогу використовувати нелегітимні та нелегальні адміністративні виборчі технології. Пропонується низка пропозицій щодо забезпечення належного правового регулювання вказаної процедури.

Досліджуються нелегітимні та нелегальні виборчі технології, які використовуються у процесі складання списків виборців та побудовані переважно на основі недосконалості виборчого законодавства.

Підрозділ 2.2. “Правове забезпечення виборчих технологій на основній стадії виборчих кампаній” присвячений аналізу виборчої практики та положень діючого законодавства, які регулюють використання деяких виборчих технологій у процесі висування, реєстрації кандидатів (списків кандидатів) на виборні посади та передвиборної агітації.

В роботі охарактеризовано нелегітимну технологію, яка застосовується при висуванні кандидатів (списків кандидатів) – технологія “двійників”, що використовується стосовно як політичних партій (блоків), так і кандидатів на виборні посади. Пропонуються варіанти її правової нейтралізації.

Дослідження порядку реєстрації кандидатів (списку кандидатів) висвітило проблему застосування нелегітимних виборчих технологій адміністративного

характеру з боку членів виборчих комісій стосовно реєстраційних документів кандидатів. Підставою для впровадження вказаної технології виявилися вади у виборчому законодавстві – відсутність визначення поняття “суттєва недостовірність відомостей про кандидата”. Видається за доцільне передбачити визначення цього поняття в законодавстві, у зв’язку з чим пропонується особисто сформульована дефініція.

Проаналізовано конституційно-правове забезпечення виборчих технологій, які застосовуються в ході передвиборної агітації, та зроблений висновок про його вади та колізійність. Передусім неприпустимим визнається відсутність легального визначення понять: “передвиборна агітація”, “політична реклама”, “прихована політична реклама” та ін. На підставі порівняльного критичного аналізу визначень вищезгаданих термінів, існуючих в науковій літературі, а також характерних рис, закріплених у законодавстві, сформульовані визначення, які можуть бути використані при розробці доповнень та змін до виборчого законодавства.

Наголошується на відсутності забезпечення конституційно-правовими нормами такого явища, як “передчасна агітація”, яке не суперечить законодавству, але порушує принцип рівних умов та можливостей проведення кандидатами передвиборної агітації, та не викликає схвалення з боку громадської думки. Пропонується встановити в законодавстві заборону на проведення агітації до її офіційного початку, а також навести її легальне визначення. Приділяється увага забезпеченню правовими засобами застосування прихованої реклами.

У дисертації розглядаються виборчі технології, які побудовані на поширенні недостовірних відомостей про кандидата, політичну партію (блок), та які пропонується нейтралізувати правовими засобами.

Приділено увагу новому виду виборчих технологій, побудованих на психолінгвістичному впливові та маніпулюванні підсвідомістю. Пропонується законодавчо заборонити їх застосування.

Як засіб боротьби з технологіями, побудованими на підкупі виборців, пропонується поширити відповідальність за їх застосування і на іншу сторону цього незаконного діяння – на того, кого підкуповують.

Робиться висновок про неприйнятність ведення передвиборної агітації за допомогою благодійницької діяльності, обіцянок виборцям матеріальної або іншої винагороди в залежності від результатів виборів, так само, як і використання результатів виборів як об’єкта для лотерей, тоталізаторів та інших ігор, які побудовані на ризику. Заборона подібних діянь повинна бути передбачена стосовно всіх видів виборів.

У підрозділі 2.3. “Попередження порушень виборчого права при використанні виборчих технологій на заключній стадії виборчих кампаній” аналізуються особливості нелегальних та нелегітимних виборчих технологій,

які використовуються під час голосування, підрахунку голосів виборців та встановлення підсумків голосування і результатів виборів.

Обґрунтовується можливість маніпулювання явкою виборців за допомогою недотримання передбаченої законодавством технології організації та підготовки приміщень для голосування.

Здійснений аналіз нелегітимної виборчої технології масового організованого використання відкріплюваних посвідчень з метою здійснення впливу на результат виборів на користь певних кандидатів. Вважається за доцільне забезпечення вказаної технології за допомогою зобов'язуючої норми, згідно з якою обов'язковим має стати документальне підтвердження неможливості голосування не за місцем проживання.

Аналіз діючого виборчого законодавства, а саме норми, яка передбачає що виборець може проставити будь-яку позначку у виборчому бюлетені при голосуванні, свідчить про можливість використання спроектованої на її основі нелегальної виборчої технології псування бюлетенів, наприклад, членами виборчих комісій. Це явище обумовлене невірним вибором способу правового регулювання процедури голосування. Передбачаються декілька способів зобов'язуючого правового регулювання, яке мінімізує негативні наслідки вказаної виборчої технології. Відзначається застосування на заключній стадії технології непроставлення або некоректного проставлення у виборчому бюлетені штампу “Вибув”, що може вплинути на результат виборів.

На підставі узагальнення прикладів виборчої практики робиться висновок про часте використання нелегальної технології підміни бюлетенів або зміни відомостей голосування під час транспортування виборчих бюлетенів, яке застосовується, незважаючи на правову врегульованість цієї процедури та забезпечення можливістю застосування державного примусу в разі її порушення.

Пропонуються варіанти нейтралізації нелегальної виборчої технології викидання виборчих бюлетенів із заздалегідь проставленою позначкою.

Передбачається за доцільне закріпити в законодавстві відповідальність не тільки за видачу членом виборчої комісії виборчого бюлетеня особі, яка не внесена до списку виборців, або одному виборцю замість іншого виборця, або заповнених виборчих бюлетенів, але і за їх прийняття голосуючим.

Наголошується на тому, що виборчі технології, які пов'язані з виносом виборчих бюлетенів за межі приміщень для голосування і заповнення їх за виборця іншою особою, прямо заборонені тільки стосовно парламентських виборів. Отже, необхідно закріпити подібну забороняючу норму у всіх виборчих законах і передбачити санкцію за її порушення.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз наукових положень про технологізацію соціальних процесів дає підстави стверджувати, що ця тема знаходиться на постановочному рівні, неопрацьованою є низка основних теоретичних положень. Можливість і доцільність технологізації соціальних процесів залишається дискусійною. Технологізація соціальної сфери – це перспективний і прогресивний спосіб здійснення соціальної діяльності, що дозволяє раціоналізувати її і підвищити ефективність досягнення поставлених цілей за допомогою застосування наукових способів і прийомів. При цьому важливим і необхідним є врахування характерних рис сфери, яка піддається технологізації. Стосовно соціальних процесів це, насамперед, об'єктивна необхідність враховувати людський фактор, різноманітність внутрішніх і зовнішніх зв'язків соціальних явищ, інваріантність і природність їхніх змін.

Складність соціальних технологій як явища визначає відсутність у науці єдиного визначення цього поняття. У дисертації сформульовані вихідні теоретико-методологічні підходи до розуміння соціальних технологій, а саме – наявність в їхній основі прагнення суб'єкта до реалізації цілей (особистих, групових, суспільних) шляхом розробки та застосування ефективних способів, прийомів впливу на соціальні процеси. Значення соціальних технологій полягає у тому, щоб визначити оптимальний порядок дій, які забезпечують хід процесу і досягнення поставлених цілей. Завдання технології – не тільки вплинути на об'єкт соціального процесу, але і сприяти його перетворенню відповідно до соціально значущих цілей.

Технологізація виборчих кампаній припускає поділ даного процесу на послідовно здійснювані дії (прийоми і способи), які розробляються цілеспрямовано на підставі даних різних наук, з метою ефективного досягнення поставленої політичної мети.

Як представляється, технологізація не спрямована на інструменталізацію виборів, її завдання – надати організації і здійсненню процесу реалізації виборчих прав раціонального, науковообумовленого характеру. Технологічний підхід сприяє реабілітації індивіда, який керується особистими інтересами і діє в політичному просторі автономно й усвідомлено.

Аналіз наукової літератури і діючого виборчого законодавства свідчить про неоднаковість розуміння поняття “виборча кампанія” у науці та відсутність його легального визначення. Вважається за доцільне піти шляхом законодавчого визначення зазначеного поняття. Пропонується наступне визначення: “Виборча кампанія кандидата на виборну посаду, політичної партії, виборчого блоку – це сукупність організаційно-агітаційних заходів, спрямованих на досягнення заданого результату на виборах, які проводяться кандидатами, політичними партіями, виборчими блоками та уповноваженими ними особами, протягом певного періоду, починаючи з дня

висування кандидатів, списків кандидатів до дня подачі фінансового звіту про використання коштів власного виборчого фонду”.

Виборча кампанія, як процес реалізації суб'єктивного виборчого права, здійснюється послідовно у визначений часовий період. Однак в українському виборчому законодавстві відсутнє визначення часових меж цього процесу. У зв'язку з цим вноситься пропозиція закріпити стосовно всіх видів виборів наступні часові межі виборчих кампаній: від дня висування кандидатів, списків кандидатів до дня надання кандидатами, партіями (блоками) чи уповноваженими ними особами фінансового звіту про використання коштів власних виборчих фондів. Як представляється, закріплення визначення виборчої кампанії в законодавстві і встановлення моменту її початку та закінчення необхідне, насамперед, для однакового тлумачення і застосування цього поняття, а також для визначення моменту припинення повноважень, наданих законодавством кандидатам, політичним партіям (блокам) і учасникам виборчих кампаній.

Структурно виборчі кампанії включають суб'єктно-об'єктну, технічну і технологічну складові. Розгляд суб'єктної складової дав можливість обґрунтувати, по-перше, необхідність законодавчого розмежування понять і правових статусів суб'єктів і учасників виборчого процесу в цілому і виборчих кампаній, зокрема; по-друге, розширення законодавчо передбаченого кола учасників виборчих кампаній за рахунок тих, хто фактично бере участь в організації і проведенні кампанії, але чия діяльність не визначена законодавством. Вважається, що суб'єктами виборчого процесу виступають особи, які безпосередньо реалізують свої виборчі права, а учасниками – особи, які сприяють реалізації виборчих прав суб'єктів, виконуючи функції й обов'язки, передбачені законодавством. В структурі виборчої кампанії виділяється також технічний компонент, який носить обслуговуючий, інструментальний характер і не характеризує відносини учасників та суб'єктів між собою, тобто в соціальному плані. Зміст технологічної складової виборчої кампанії являє собою певну сукупність послідовно здійснюваних прийомів і способів практичної реалізації поставлених політичних цілей, тобто виборчі технології.

Новизна терміна “виборчі технології” визначила його недостатню розробленість у науковій літературі. На основі проведеного критичного аналізу сформульовано авторське поняття, згідно з яким виборчі технології – це сукупність прийомів і способів впливу на волевиявлення виборців та результат виборів, які застосовуються при підготовці, організації і проведенні виборчих кампаній з метою досягнення на виборах заданого політичного результату.

Класифікація виборчих технологій з позиції відповідності їх правовим, соціальним, моральним нормам, а також демократичним принципам виборів стосовно цього дослідження, представляється найбільш коректною.

Згідно з цим критерієм виокремлюються: легальні, нелегітимні та нелегальні виборчі технології.

Визначивши виборчі технології через систему суспільних відносин організаційного характеру, у дисертації аналізуються особливості їхнього конституційно-правового забезпечення, при цьому розмежовуються їхнє правове регулювання і правовий вплив.

Правовому регулюванню піддаються не всі фактичні організаційні суспільні відносини, які виникають у ході підготовки, організації та проведення виборчих кампаній, а тільки частина соціально значимих відносин, які торкаються інтересів особистості, суспільства і держави та характеризуються типовістю і поширеністю. Перераховані критерії окреслюють межі правового регулювання. Для досягнення необхідного соціального ефекту важливо визначити способи правового регулювання виборчих технологій. Від адекватності їхнього вибору багато в чому залежить досягнення позитивного соціального ефекту. Виборчі технології, які об'єктивно вимагають правового регулювання, забезпечуються за допомогою забороняючих, зобов'язуючих та уповноважуючих конституційно-процесуальних норм.

Нелегальні виборчі технології, які переслідують недемократичні цілі, що суперечать інтересам реалізації виборчих прав громадян, суспільства і держави, об'єктивно регулюються забороняючими конституційно-процесуальними нормами. Зобов'язуючі конституційно-правові норми застосовуються з одного боку, з метою протидії нелегальним технологіям, з іншого – законодавець надає форму належної поведінки тим виборчим технологіям, які, на його думку, найкраще забезпечують реалізацію виборчих прав і дотримання демократичних принципів. Регулювання виборчих технологій уповноважуючими процесуальними нормами надає громадянам простір для прояву активності. Саме такі норми, як це не парадоксально, стають основою нелегітимних виборчих технологій, які формально не порушують норм права.

Низка організаційних суспільних відносин, які виникають у рамках виборчої кампанії, знаходиться поза сферою правового регулювання і забезпечується соціальними нормами неправового характеру. Не будучи урегульовані правом безпосередньо, організаційні виборчі відносини піддаються правовому впливові.

З метою проведення комплексного аналізу і виявлення особливостей конституційно-правового забезпечення в Україні, виборчі технології розглянуті на окремих стадіях виборчих кампаній. Найбільшу складність у дослідженні конституційно-правового забезпечення виборчих технологій являє собою попередня стадія виборчої кампанії (у широкому розумінні). Це обумовлено тим, що до реєстрації як суб'єктів виборчого процесу потенційні кандидати,

політичні партії, виборчі блоки не є офіційними суб'єктами виборчого процесу і їхня організаційна діяльність переважно не забезпечена виборчим правом.

Аналіз основних видів виборчих технологій попередньої стадії приводить до висновку про те, що більшість з них заснована на адміністративному ресурсі, приведення в дію якого дозволяє, не вдаючись до відкритої фальсифікації, коригувати результати виборів “належним чином”. Вітчизняна нормотворча практика, вказує на те, що найчастіше мета, яка лежить в основі нормативного правового регулювання, визначається законодавцем, виходячи з особливостей конкретної суспільно-політичної обстановки і підмінюється кон'юнктурними інтересами політичних сил і фінансово-промислових угруповань, що знаходяться при владі. Боротьба з подібними технологіями правовими засобами важкоздійсненна і багато в чому залежить від підвищення електорально-правової культури суб'єктів і учасників виборчого процесу.

Аналіз виборчої практики та положень діючого законодавства, які регламентують використання виборчих технологій у ході висування, реєстрації кандидатів (списків кандидатів) на виборні посади, і передвиборної агітації, свідчить, що відмінною рисою цих технологій є їхній нелегітимний характер, обумовлений наявністю вад та колізій у виборчому законодавстві. Так, зокрема, відсутність визначень ряду основних понять: “передвиборна агітація”, “політична реклама”, “прихована політична реклама” та ін., обумовлює існування більшості нелегітимних виборчих технологій у ході передвиборної агітації. На підставі порівняльного критичного аналізу визначень вищезгаданих понять, представлених у науковій літературі, а також характерних рис, закріплених у законодавстві, сформульовані власні визначення, які можуть бути використані при розробці доповнень та змін до законодавства.

Важливість таких етапів виборчого процесу як голосування, підрахунок голосів виборців, встановлення результатів голосування і виборів, які проводяться у той же часовий період, що і заключна стадія виборчої кампанії, детермінує чітке правове регулювання виборчих технологій цієї стадії, насамперед, забороняючими та зобов'язуючими нормами, які передбачають можливість державного примусу до порушників.

Подальші теоретичні дослідження, узагальнення виборчої практики проектування і впровадження виборчих технологій кандидатами, політичними партіями, виборчими блоками партій повинні сприяти удосконаленню їхнього конституційно-правового забезпечення і демократизації процесу реалізації права бути обраним.

Викладені теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції можуть служити матеріалом для подальших досліджень і дискусій.

СПИСОК ПРАЦЬ ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Передвиборна агітація в ході виборів у органи місцевого самоврядування // Актуальні проблеми держави і права / За ред. С.В. Ківалова. – Одеса: Юрид. літ., 2001. – Вип. 11. – С. 168-171.
2. Визначення типу виборчої системи сучасної України // Актуальні проблеми політики // 36. наукових праць / За ред. С.В. Ківалова. – Одеса: Юрид. літ., 2001. – Вип. 12. – С. 606-611.
3. Правове забезпечення виборчих технологій // Актуальні проблеми держави і права / 36. наукових праць. – Одеса: Юрид. літ., 2001. – Вип. 16. – С. 243-246.
4. Визначення типу виборчої системи сучасної України // Парламентаризм в Україні: теорія та практика // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Інститут законодавства, 2001. – С. 132-136.

АНОТАЦІЯ

Афанасьєва М. В. Конституційно-правове забезпечення виборчих технологій в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2003.

У дисертації досліджуються наукові та практичні положення технологізації соціальних процесів, у тому числі виборчих кампаній. Сформульовано поняття виборчих кампаній. Розглянути стадії, часові межі та структура виборчих кампаній. Розроблено авторське поняття виборчих технологій. Пропонується особиста класифікація виборчих технологій.

Значна увага приділяється загальнотеоретичним положенням конституційно-правового забезпечення виборчих технологій з окремим розглядом їх правового регулювання та правового впливу.

Проаналізовані особливості застосування та конституційно-правового забезпечення виборчих технологій на окремих стадіях виборчих кампаній. Окрему групу питань становить конституційно-правове забезпечення виборчих технологій, які використовуються в ході передвиборної агітації.

Виходячи зі стану сучасного правового регулювання виборчих технологій в Україні розглядаються шляхи і форми вдосконалення виборчого законодавства України.

Ключові слова: вибори, виборче право, виборче законодавство, виборча кампанія, виборчий процес, виборчі технології, суб'єкти і учасники виборчого процесу, передвиборна агітація, політична реклама, електорально-правова культура.

АННОТАЦИЯ

Афанасьева М. В. Конституционно-правовое обеспечение избирательных технологий в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2003.

В диссертации исследуются научные и практические положения технологизации социальных процессов, и в первую очередь политико-правовых. Проанализированы особенности социальных технологий, выработаны теоретико-методологические положения к пониманию данного явления.

Осуществлен анализ сущностно-содержательной и формально-технологической стороны выборов как политико-правового процесса, подверженного технологизации. Проведено исследование определений понятия “избирательная кампания”, результаты которого свидетельствуют о возможности рассмотрения данного понятия в широком (политологическо-технологическом) и узком (легальном) значении.

Сформулировано авторское понятие “избирательных кампаний кандидатов на выборные должности, политических партий и избирательных блоков” и обоснована целесообразность его законодательного закрепления. Рассматриваются стадийные и временные границы избирательных кампаний. Проведен структурный анализ избирательных кампаний, позволивший выделить: субъектно-объектную, техническую и технологическую составляющие.

Обосновывается необходимость разграничения понятий и правовых статусов субъектов и участников избирательного процесса в целом и избирательных кампаний, в частности, а также расширения предусмотренного законодательством круга участников избирательных кампаний.

Разработано авторское понятие избирательных технологий. Предлагается классификация избирательных технологий, осуществленная по различным основаниям. По критерию соответствия демократическим принципам, нормам права и морали выделяются легальные, нелегитимные и нелегальные избирательные технологии.

Констатируется широкое использование в отечественной избирательной практике нелегитимных и нелегальных технологий, проанализированы причины их появления и возможные способы их нейтрализации.

Впервые осуществлен комплексный анализ концептуальных положений конституционно-правового обеспечения избирательных технологий с отдельным рассмотрением особенностей правового регулирования и правового воздействия. Обосновано положение о правовом регулировании избирательных технологий конституционно-процессуальными нормами:

обязывающего, уполномочивающего и запрещающего характера. Исследована взаимозависимость видов избирательных технологий и выбора способов правового регулирования.

В диссертации уделено внимание вопросам правовой культуры субъектов и участников избирательного процесса, так называемой электорально-правовой культуре.

Впервые проанализированы особенности применения и конституционно-правового обеспечения избирательных технологий на отдельных стадиях избирательных кампаний. Затронуты проблемы применения избирательных технологий на предварительной стадии избирательных кампаний, которые характеризуются преимущественно административным и нелегитимным характером.

В диссертации рассмотрено правовое регулирование процедуры формирования избирательных комиссий разного уровня, что дало основание утверждать о возможности использования пробелов и коллизий в законодательстве для применения нелегитимных и нелегальных административных избирательных технологий. Предлагается ряд мер по обеспечению надлежащего правового регулирования указанной процедуры.

Исследованы положения действующего законодательства, регулирующие использование некоторых избирательных технологий в процессе выдвижения, регистрации кандидатов (списков кандидатов) на выборные должности. В работе охарактеризована нелегитимная технология “двойников”, которая применяется как к политическим партиям (блокам), так и к кандидатам на выборные должности. Соискатель предлагает варианты ее правовой нейтрализации.

Рассмотрены вопросы использования нелегитимных и нелегальных избирательных технологий на основной стадии, которые обусловлены коллизионностью и пробельностью избирательного законодательства. Отдельно рассмотрено правовое регулирование избирательных технологий, применяемых в ходе предвыборной агитации. Разработаны авторские понятия “предвыборной агитации”, “политической рекламы” “скрытой политической рекламы”.

Отмечено, что, несмотря на достаточно четкое правовое регулирование процедуры голосования, подсчета голосов избирателей и установления результатов выборов на заключительной стадии избирательных кампаний, распространенным является использование нелегальных технологий.

Исходя из существующего правового регулирования избирательных кампаний в Украине, предлагаются способы и формы совершенствования избирательного законодательства Украины. Результаты работы могут быть использованы в правотворческой и правоприменительной практике.

Ключевые слова: выборы, избирательное право, избирательный процесс, избирательная кампания, избирательные технологии, субъекты и участники избирательного процесса, предвыборная агитация, политическая реклама, электорально-правовая культура.

SUMMARY

Afanasyeva M. V. Constitutional and law support of election technologies in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific of Candidate of the Sciences (Law) on the specialty 12.00.02 – Constitutional Law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2003.

In the thesis the scientific and practical premises of technologisation of the social processes including election campaigns are investigated. The notion of election campaigns is worded. The stages, time limits and the structure of election campaigns are studied. The Authors understanding of election campaigns is worked out. An original classification of election technologies is suggested. Considerable attention is paid to general theoretical premises of the constitutional and law support of the election technologies with a separate study of the law regulation and law influence. The peculiarities of appliance and constitutional and law support of the election technologies at separate stages of election campaigns are annualised. A separate group of questions in consideration is made up by the constitutional and law support of election technologies which are used in pre-election propaganda.

Proceeding from the current state of law regulation of election technologies in Ukraine the ways and forms of improvement of election legislation of Ukraine are considered.

Key words: election, election right, election legislation, election process, subject of election process, election campaign, pre-election propaganda, political promotion, elective and law culture.